

Otroschenko N. L. Value of social vocational guidance in modern society

In article it is opened value of social vocational guidance at the present stage of development of mankind, professional concept «vocational orientation» and features of social vocational guidance are defined.

Key words: social vocational guidance, choice of profession, professional development.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.011.3:80-051

М. А. Сперанська-Скарга

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI
РЕФЛЕКСИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Вимоги та виклики сучасного суспільства, на які повинен відповідати наразі вчитель, пов'язані в багатьох випадках з необхідністю швидко та адекватно адаптуватися до запропонованих умов праці, змінювати та пристосовувати власні професійні навички, вміння та знання до вимог часу. Структура іміджу педагога постає як єдність і взаємозв'язок таких компонентів: *внутрішнього:* знання (загальнопрофесійні знання, знання теоретичних основ педагогічної іміджології); уміння (професійні, методичні, перцептивні, психотехнологічні, діагностико-оцінювальні); здатність до емпатії та толерантності; настанови, зорієнтовані на розуміння, співчуття, незалежність і самостійність вихованців, на демократичний стиль управління й зацікавленість в успішній навчально-виховній роботі; орієнтація на професійне, особистісне зростання й саморозвиток, формування позитивного іміджу; цінності (цінність життя дитини, його особистості як самоцінності); адекватна самооцінка вчителя; розвинена Я-концепція педагога; *зовнішнього:* габітарний елемент, опосередкований у зовнішньому вигляді педагога, оформлений у контексті ділового стилю; вербальний елемент, який характеризує мовленнєву культуру вчителя; кінетичний елемент, виражений у відсутності агресивних проявів у жестах, міміці, позах педагога; середовищний елемент, пов'язаний з гармонійним та доцільним оформленням предметно-просторового середовища; *процесуального:* демократичний стиль керівництва педагога; стиль спілкування на основі захопленості вчителя спільною творчою діяльністю з учнями. Бачимо,

що уявлення про сучасний імідж учителя неможливе без урахування рівня розвиненості кожної зі складових.

Питання дослідження феномену «імідж» знаходяться наразі серед тих проблем, що мають міждисциплінарний характер та розглядаються науковцями з педагогіки, психології, соціології, філософії, політології, публік релейшнз та інших наук.

Серед провідних дослідників іміджу зазначимо В. Ділмана, П. Гуревича, О. Перелигіної, Ю. Палехи, А. Панасюка, Г. Почепцова, А. Холода, В. Шепеля, Г. Щокіна, П. Берд, Л. Браун, Д. Карнегі, А. Піз, Е. Змановську, А. Панасюка, М. Спіллейна та ін. Розгляд педагогічних аспектів формування іміджу представлено в роботах М. Апраксіної, М. Варданян, А. Деркача, Г. Коджаспірової, О. Петрової, Л. Попової, Н. Тарасенко, В. Черепанової та ін. Теоретичні та практичні питання педагогічної іміджелогії, що вивчає процес формування педагогічного іміджу в контексті професійної соціалізації фахівців освітянської галузі, досліджують А. Калюжний, В. Черепанова.

Незважаючи на існування багатьох досліджень феномену, велику увагу аудиторії іміджу (батьки, студенти, учні, суспільство), особливості формування іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей залишаються недостатньо розкритими. Так, **мета** статті полягає у розгляді критеріїв оцінювання рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів-філологів.

Зазначимо, що педагогічний імідж у нашому дослідженні розглядається як єдність та взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного та рефлексивного компонентів, кожен з яких має власну структуру, принципи та засоби діагностування й формування.

Проведення педагогічного експерименту, що мав на меті формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей, передбачало розробку, впровадження у навчально-педагогічний процес вчз та аналіз ефективності педагогічних умов, що забезпечували всебічне формування професійного іміджу. Педагогічні умови було спрямовано на створення, покращення та розвиток трьох головних компонентів іміджу.

Однією з необхідних умов створення іміджу вчителя була рефлексивна активізація та самоорганізація суб'єкта в педагогічній діяльності, яка є вирішальною в процесі формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Оскільки особистість вчителя – не лише цілеспрямована, але й водночас самоорганізуюча система, такий складник професійної компетентності, як аутопсихологічна компетентність, є запорукою успішного становлення особистості та ефективного формування професійного іміджу. Саме аутопсихологічна компетентність дозволяє суб'єктові формування іміджу стимулювати саморозвиток, виховувати впевненість у собі, підвищувати комунікабельність, здатність до самоствердження, рівновагу та об'єктивність. Високий рівень аутопсихологічної

компетентності пов'язаний також із здатністю до свідомого цілепокладання. Самостійна активна свідома постановка цілей притаманна лише зрілій особистості, яка здатна до самовиховання й саморозвитку. Тому завданнями цього етапу формування професійно-педагогічного іміджу повинні стати такі кроки: 1) активізація суб'єкта в процесі цілепокладання; інтеріоризація завдань щодо формування професійного іміджу; 2) розвиток навичок самоаналізу, самовиховання, самопроекування; рефлексивна активізація майбутнього вчителя в процесі самоаналізу; 3) формування адекватної Я-концепції.

Сучасні дослідники іміджу зазначають, що успішним можна вважати тільки вчителя з позитивною Я-концепцією, тому саме коректне формування останньої пов'язане з ефективністю професійно-педагогічного іміджу вчителя взагалі. Я-концепція – це узагальнене уявлення власної особистості, система поглядів, думок, оцінка власної особистості, яка існує у свідомості людини. Головним у Я-концепції є оцінювальний компонент, що має назву самооцінки [1, с. 43]. Це особистісне судження щодо власної цінності, власних думок і поглядів. Я-концепцію може бути ототожнено з позитивним ставленням до себе, із самоповагою та почуттям власної цінності.

Провідним мотивом – збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», що стає джерелом подальшого професійного розвитку майбутнього фахівця та відображає його так звану «межу некомпетентності». У цьому випадку вчитель шляхом самоаналізу власного внутрішнього світу, власної діяльності та власного потенціалу робить висновок про ефективність чи неефективність докладених зусиль та враження, яке його діяльність справила на оточення. На підставі самоаналізу формується самооцінка індивіда та здійснюється робота з покращення власної професійної компетентності та індивідуального іміджу. Усвідомлення й обмірковування професійної діяльності спонукає вчителя до вдосконалення тих рис професійного іміджу, що потребують розвитку. Так, рефлексивна культура майбутнього вчителя діє як механізм гнучкого реагування на зміну умов, що забезпечує найфундаментальнішу характеристику професійної діяльності вчителя – самокерованість [2].

Усі згадані компоненти Я-концепції потребують діагностики, аналізу та корекції. Саме під час формувального експерименту завдяки створенню виховного середовища, що надаватиме можливості особистісної рефлексивної діяльності, та роботи, пов'язаної з формуванням ефективного професійного іміджу, відбувається самоаналіз, самовиховання, саморефлексія та корекція Я-концепції майбутнього вчителя. Рефлексивній активізації суб'єкта в педагогічній діяльності сприяє спеціально організована рефлексивна діяльність майбутнього вчителя (рефлексивні вправи, ведення щоденника, самоаналіз, відповіді на запитання, що потребують рефлексії, організація

рефлексивного середовища та колективної розумової діяльності, особистий приклад педагога, система заохочень тощо).

Згідно з названими умовами, що визначають успішність процесу формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів, підкреслимо, що в контексті нашого дослідження найбільш доцільною є орієнтація на трикомпонентну модель професійно-педагогічного іміджу вчителя.

Як стверджують сучасні дослідники в галузі іміджелогії, імідж легко розчленовується на складники й від цього не руйнується. Згадаймо також, що кількість рис, із яких складається імідж, зазвичай, не повинна бути більше трьох [3, с. 39 – 41]. Не менш важливою є така характеристика іміджу, як відсутність суперечностей між його складниками. Разом узяті риси іміджу мають виражати сутність об'єкта та його природу. Так, у нашому дослідженні серед найголовніших компонентів виділяємо мотиваційний, когнітивний та рефлексивний, формування яких реалізується відповідно завдяки трьом визначеним педагогічним умовам.

Ретельний розгляд педагогічних умов процесу формування професійно-педагогічного іміджу дозволяє визначити критерії оцінювання успішності впровадженої моделі та методи формування іміджу, що базуються на зазначених вище принципах і реалізуються завдяки розробленим педагогічним умовам. Серед критеріїв виділено такі: мотиваційний, когнітивний, рефлексивний.

Критерії та показники оцінювання рівня сформованості рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу майбутнього вчителя філологічних спеціальностей представлено у Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Рефлексивний критерій як показник ефективності підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до формування професійно-педагогічного іміджу в процесі професійної діяльності

Рівні	Показники
Низький	<ul style="list-style-type: none"> • низька активізація суб'єкта в процесі педагогічного цілепокладання; • відсутня або недостатня інтеріоризація завдань щодо формування професійно-педагогічного іміджу; • слабо виражені навички самоаналізу, самовиховання, самопроекування; • байдуже ставлення до рефлексивного компонента самоаналізу в процесі підготовки й оцінювання власної професійної діяльності; • несформована або неадекватна Я-концепція; • нехтування рефлексивною діяльністю майбутнього вчителя (рефлексивними вправами, самоаналізом тощо).

Середній	<ul style="list-style-type: none"> • активізація майбутнього вчителя в процесі педагогічного цілепокладання, достатня свідомість у формулюванні й установленні мети професійної діяльності; • достатня інтеріоризація завдань, пов'язаних з формуванням власного професійно-педагогічного іміджу, деяка самостійність і зрілість у відборі завдань та методів самовиховання; • сформовані навички самоаналізу, самовиховання, самопроекування, достатньо сформована аутопсихологічна компетентність учителя; • свідоме ставлення до рефлексивного компонента в процесі аналізу професійно-педагогічної діяльності, уміння встановлювати взаємозв'язки між формами й методами проведення професійної діяльності та отриманими результатами; • сформована адекватна Я-концепція, уміння аналізувати ефективність докладених зусиль під час використання професійних навичок; • свідоме виконання вправ, спрямованих на покращення рефлексивної культури вчителя.
Високий	<ul style="list-style-type: none"> • самостійна активна постановка цілей у професійно-педагогічній діяльності; • свідомий відбір і повна інтеріоризація завдань щодо формування власного професійного іміджу; • самостійність і зрілість у виконанні завдань із самовиховання й саморефлексії; • висока аутопсихологічна компетентність, що стимулює самовиховання, самовпевненість, саморозвиток, професійне ствердження, рівновагу й об'єктивність; • активна та свідомо рефлексивна діяльність у процесі оцінювання власних професійних досягнень; • цілком сформована та стійка Я-концепція майбутнього вчителя, установлена система поглядів, думок, адекватна оцінка власної особистості; • розуміння протиріч між Я-реальним та Я-ідеальним й обізнаність у засобах установлення узгодження між обома феноменами шляхом роботи над власною особистістю; • свідомо й активна участь у рефлексивній діяльності, виконання рефлексивних вправ, ведення педагогічного щоденника тощо.

Наведені критерії й показники надали нам можливість оцінити рівень сформованості рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу й ефективність розроблених і впроваджених педагогічних умов та структурно-функціональної моделі процесу формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Відповідно до розробленої моделі формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів-філологів здійснювалося за такими напрямками: адаптаційно-орієнтувальний (знайомство з видами позанавчальної діяльності студентів, вимогами до іміджевих характеристик професійної діяльності вчителя-філолога, сутністю іміджу фахівців зазначеного профілю, ціннісного ставлення до іміджу вчителя-філолога), інформаційно-інтегративний (включення до позанавчальної діяльності у ВНЗ відповідно до напрямків Комплексної програми

формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів-філологів), особистісно-рефлексивний (включення студентів у майбутню професійну діяльність під час педагогічної практики, закріплення професійних та іміджелогічних знань, умінь та навичок), оцінно-коректувальний (самомоніторинг іміджу, корекція).

Одним з найголовніших завдань констатувального етапу експерименту було визначення рівня сформованості показників рефлексивного критерію як таких, що свідчать про психологічну готовність до виконання майбутньої професійної діяльності та здатність будувати адекватний професійно-педагогічний імідж, що відбиває суспільні очікування.

Студентам контрольної та експериментальної груп було запропоновано низку питань, пов'язаних з процесом оцінювання рівня сформованості рефлексивної сфери особистості. Серед інших питань студенти відповідали на таке: «*Даючи оцінку власним діям, на що/кого Ви зорієнтовані?*» Відповіді розподілилися так (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

**Суб'єкти/об'єкти орієнтації
в процесі самооцінювання власних дій (у%)**

Суб'єкти/об'єкти орієнтації	К	Е
Думка батьків	32	30,1
Думка друзів	43,4	42,2
Власне ставлення	11,6	11,9
Норми, прийняті в суспільстві	5,3	6
Думка компетентних фахівців	7,7	9,8

Як бачимо, більшість студентів у процесі оцінювання ефективності власних дій зорієнтовано на думку батьків (32% (К), 30,1% (Е)) і друзів (43,4% (К), 42,2% (Е)). Найменшу кількість виборів отримали відповіді, пов'язані з орієнтацією на норми, прийняті в суспільстві (5,3% (К), 6% (Е)), та думку компетентних фахівців (7,7% (К), 9,8% (Е)). Власне ставлення до проблеми також виявилось не найбільш значущим орієнтиром у процесі рефлексії (11,6% (К), 11,9% (Е)). Наведені результати засвідчують наявність протиріч у рефлексивній сфері особистості майбутнього вчителя, що полягають у нерозумінні необхідності узгоджувати вимоги суспільства до сучасного іміджу вчителя з власними особистісними уподобаннями у сфері формування індивідуального іміджу. Рефлексивні навички майбутніх учителів-філологів потребують спеціально організованої серії педагогічних ситуацій і виховних заходів.

Питання, пов'язані з оцінюванням ступеня сформованості показників рефлексивного критерію, дозволили з'ясувати чинники, що перешкоджають студентам здійснювати рефлексію власних дій та вдосконалювати власний професійний імідж. Так, на питання «*Чи знаєте Ви власні сильні та слабкі сторони*» негативно відповіли 62% представників контрольної групи та 63,6% студентів експериментальної групи, що свідчить про недостатній рівень рефлексивної культури

майбутніх учителів. Важливим, на нашу думку, було й питання «*Чи обмірковуєте Ви зазвичай причини власних невдач?*». Лише 12,4% респондентів контрольної групи та 13,2% респондентів експериментальної групи дали позитивну відповідь на це питання, що підтверджує відсутність навичок самоаналізу й умінь обмірковувати власні дії, які є найважливішими складниками професійно-педагогічного іміджу. Крім того, більшість опитаних (53,6% (К) та 52% (Е)) вважають за непотрібне вести педагогічний щоденник, що також є необхідним засобом проведення рефлексивних заходів, особливо на початку професійної діяльності.

У процесі анкетування студентам було запропоновано обрати якості, яких вони хотіли би позбутися. Відповіді респондентів узагальнено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Небажані якості, що перешкоджають ефективній професійній діяльності вчителя (у%)

Якості	К	Е
Імпульсивність	6,6	8,2
Дратівливість	8,9	7,6
Невпевненість у собі	11,2	10,1
Лінь	48,3	47,8
Тривожність	52,3	53,1
Самозакоханість	14	13,2
Відлюдкуватість	5	6,2

Бачимо, що результати анкетування дають уявлення про особистісні складники індивідуального іміджу студентів та усвідомлення респондентами значущості кожної якості в процесі рефлексивної активізації під час розбудови власного іміджу. Так, студенти виявили достатній рівень самокритичності, обравши такими якостями, що перешкоджають їхньому професійному ствердженню, лінь (48,3% (К) та 47,8% (Е)) і тривожність (52,3% (К) та 53,1% (Е)). Разом з тим, наявне нехтування значенням таких якостей, як дратівливість (8,9% (К) та 7,6% (Е)) та імпульсивність (6,6% (К) та 8,2% (Е)), що вкрай неприпустимі в професійній діяльності вчителя.

Результати діагностування рівня сформованості показників рефлексивного критерію представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Результати оцінювання рівня сформованості показників рефлексивного критерію (за результатами констатувального експерименту) (у%)

Рівні сформованості					
Високий		Середній		Низький	
К	Е	К	Е	К	Е
11,3	10,6	36,3	37,6	52,4	51,8

Констатувальний етап експерименту дозволив нам узагальнити інформацію щодо рівня сформованості рефлексивного критерію оцінювання професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Робота з покращення вмінь рефлексивної активізації учителів проводилася завдяки розробленій системі виховних заходів, передбаченій програмою роботи факультативу «Професійно-педагогічний імідж учителя-філолога». Так, метою занять було створення таких умов розвитку особистості майбутнього вчителя-філолога, які сприяли його змістопозуковій діяльності протягом підготовки до професійних завдань та їх виконання, критичному й ініціативному ставленню до життєвих і професійних реалій, упорядкуванню й осмислюванню власної діяльності в контексті потреб суспільства, мікросередовища, оточення.

У подальшому вважаємо за необхідне розгляд особливостей процесу формування складників рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу.

Список використаної літератури

1. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя / А. А. Калюжный. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 222 с. **2. Слостенин В. А.** Рефлексивная культура учителя как субъекта педагогической деятельности / В. А. Слостенин // Пед. образование и наука. – 2005. – № 5. – С. 37 – 42. **3. Скуленко М.** Стереотип та імідж – основні інструменти журналістики і пропаганди / Михайло Скуленко // Журналіст України. – 2008. – № 7. – С. 36 – 41. **4. Сперанська-Скарга М. А.** Формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей у позанавчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Марія Андріївна Сперанська-Скарга. – Луганськ, 2011. – 266 с.

Сперанська-Скарга М. А. Критерії оцінювання рівня сформованості рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей

У статті розглядаються критерії оцінювання рівня сформованості рефлексивного компоненту професійно-педагогічного іміджу майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Педагогічний імідж розглядається як єдність мотиваційного, когнітивного та рефлексивного компонентів. Стан розвитку показників рефлексивного критерію аналізується під час проведення констатувального етапу педагогічного експерименту. Автор представляє порівняльний аналіз результатів ранжування у студентів контрольної та експериментальної груп.

Ключові слова: професійно-педагогічний імідж, структура іміджу, рефлексивний компонент іміджу, констатувальний експеримент, рівень сформованості.

Сперанская-Скарга М. А. Критерии оценивания уровня сформированности рефлексивного компонента профессионально-педагогического имиджа будущих учителей филологических специальностей

В статье рассматриваются критерии оценивания уровня сформированности рефлексивного компонента профессионально-педагогического имиджа будущих учителей филологических специальностей. Педагогический имидж рассматривается как единство мотивационного, когнитивного и рефлексивного компонентов. Состояние развития показателей рефлексивного критерия анализируется во время проведения констатирующего этапа педагогического эксперимента. Автор представляет сравнительный анализ результатов ранжирования у студентов контрольной и экспериментальной групп.

Ключевые слова: профессионально-педагогический имидж, структура имиджа, рефлексивный компонент имиджа, констатирующий эксперимент, уровень сформированности.

Speranskaya-Skarga M. A. Criteria of Assessment of Levels of Formation of Reflexive Component of Professional and Pedagogical Image of Future Teachers of Philological Specialities

The article considers the criteria of evaluating the level of the formation of the reflexive component of the professional image of the teachers of philological specialities. The pedagogical image is regarded as the unity of the motivational, cognitive and reflexive components. The state of the development of the indicators of the development of the reflexive component is analyzed during the diagnosing stage of the pedagogical experiment. The author presents the comparative analysis of the results of ranging of the control experimental groups of students.

Key words: professional and pedagogical image, structure of image, reflexive component of image, diagnosing experiment, level of formation.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.013.42:37.018.4:37.041

Н. Є. Тимошенко

**УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
СПЕЦІАЛІСТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У РЕСУРСНИХ ЦЕНТРАХ**

На початку ХХІ століття соціальна робота в Україні перебуває на якісно новому рівні розвитку: розробляються інноваційні технології; упроваджуються новітні форми та методи її різних напрямів;